

Fördomsfullhet och tolerans i samlevnadsundervisningen

AV MARIA BÄCKMAN

När sorlet lägger sig höjer Eva rösten och börjar läsa. Det är en kortnovell om när det kommer en ny kille till klassen. Berättarjaget blir blixtförälskad och vändas över om kärleken är besvarad.

[...] Hela veckan gick utan att ett ord byttes mellan mig och Jonas. Våra blickar sade dock mer än tusen ord, som det så romantiskt brukar sägas. En känsla började växa inom mig; en blandning av nyfikenhet, intresse och till och med kärlek. Men hur skulle jag få honom att förstå mina känslor? Hur skulle jag få veta vad han kände? Oron började också växa; en oro att förlora något som jag inte ens hade. (Människan är bra konstig ibland!)

Fredagen kom, men jag kände inte alls för att gå till Pias fest (hela klassen var bjuden). Då ringde telefonen. Det var Jonas! Han sa att han inte hittade till Pia och undrade om vi kunde göra sällskap. Han skulle komma förbi vid niotiden.

Nervositeten växte allt eftersom timmarna gick. Jag var nästan genomsvettig, trots att jag nyss hade duschat. Så ringde det på dörren. Jag öppnade och tittade in i ett par varma, vackra, bruna ögon. Inga ord behövdes.

Jonas stängde dörren bakom sig, tog av sig jackan och skorna och kramade om mig. Han höll mig så varligt som ingen hade hållit mig förut, böjde sig ned och viskade i mitt öra: "Det kommer alltid att vara du och jag, Anders" (Sofia Heine, i Jørgensen 1993).

Den här texten inleder lektionen om homosexualitet i samlevnadsundervisningen på Norrskolan¹. Förvåningseffekten är alltid

tydlig. Reaktionen på den är också ofta mycket stark, framför allt bland killarna. Vid ett lektionstillfälle är det flera av dem som utbrister i något som närmast låter som en kollektiv jättespya "uäääh, bläääh!". Pelle säger "fy faaan vad äckligt". Flera andra garvar bullrigt. — Om jag märkte att jag hade en sådan dragning åt det hållet, säger Jan, skulle jag bara POOFF! Han formar handen som en pistol och låtsas avfira den mot huvudet. Ett par av killarna skrattar. Också min första reflektion var en förvåning. Men jag var förvånad över hätskheten i killarnas reaktion, att deras utfall var så aggressivt och så oförsonligt. Jag hade trott att svenska gymnasieungdomar hade en långt mer liberal hållning till homosexualitet.

Högläsningen och situationsbeskrivningen är hämtade ur mina fältanteckningar från samlevnadsundervisningen i en gymnasieskola i en Stockholmsförort. Skolan är vald för att den anses ha en ambitiös och pedagogiskt nytänkande undervisning på området. Undervisningen stöds av ledningen och utgör en del av skolans profilering.

Vägledad av ett allmänt intresse för hur föreställningar om manligt och kvinnligt bidrar till förståelse och meningsskapande i ett område som sexualitet² har jag deltagit i undervisningen och intervjuat både Eva och ungdomarna. Hur närmar sig Eva, som

alltså får anses vara en modern och uppdaterad lärare, ämnet homosexualitet i sin undervisning? Hur ska vi förstå hätskheten i killarnas utfall och den avgrundsdjupa skillnaden mellan innebörden i deras beteende och det budskap Eva försöker förmedla? Jag kommer att försöka belysa båda dessa frågor och samtidigt peka på en rad motstridiga tendenser jag funnit i såväl klassrummet som i intervjuerna. Jag vill fästa uppmärksamheten på en historisk förskjutning som ägt rum i villkoren för samlevnadsundervisningen. Jag syftar på den relativt nya uppfattningen att undervisning om homosexualitet är av stor vikt. Detta visar sig inte minst i att riksdagen fattat ett beslut om att det är angeläget med att få till stånd en attitydförändring hos ungdomar. Skolornas samlevnadsundervisning är det tänkta redskapet för denna förändring som alltså syftar till att ge ungdomarna en mer tolerant syn på samlevnadsfrågor (Vad hände se'n? 1997:11—14).

Riksdagens ambition tar konkret form i undervisningen och i lärarnas referensmaterial. I båda dessa kategorier återfinner vi en sällan uttalad men ändå underförstådd premis: att avstånd ökar benägenheten till fördomar medan närhet på motsvarande sätt minskar dem. Samtidigt antas det att ungdomarna vill revidera sina schablonartade attityder gentemot homosexuella. Förstådd som ett eftersträvaransvärt möte mellan ett upplyst och vidsynt jämställdhetsideal och en uppsättning fördomsfulla positioner, har samlevnadsundervisningen en viktig mission att fylla. Jag menar dock att det inte är fullt så enkelt som att man *är* fördomsfull och *blir* tolerant, utan man kanske snarare är *både och, samtidigt*.

Homosexualitet i Norrskolan

I Norrskolan är just premissen om närhet och avstånd tydligt närvarande som en före-

ställning om att det är genom att lyfta fram och vädra fördomar som man kan minska avståndet till det man har fördomar om. Detta är troligen också orsaken till att homosexualitet har fått ett relativt stort utrymme i den samlevnadsundervisning jag har följt.

Läraren, Eva, väljer vanligen att negligera utfall liknande dem som följde på den inledande texten. Hon brukar i stället bemöta dem indirekt genom att tala om det stora antal elever i skolan som kommer att leva homosexuellt i framtiden. Hon poängterar att hon pratar om dem som *kommer* att leva homosexuellt, eftersom de flesta troligtvis ännu inte har berättat för någon att de är homosexuella. — Det är ju inte heller så svårt att förstå, säger hon, eftersom flera här skriker "fy fan vad äckligt". Det vill man ju inte höra.

Över huvud taget går Evas undervisning ofta ut på att på olika sätt minska avståndet till homosexualiteten och de homosexuella. Detta kan hon uppnå genom att *peka på hur vanligt* det är med homosexualitet, att en eller flera i klassen kommer att leva homosexuellt, att vi alla känner någon som är homosexuell även om vi inte vet om det. En annan tydlig strategi för att åstadkomma ett närmande mellan oss och dem är att *visa på likheter* och det gemensamma. I en film om homosexuella ungdomar som hon visar senare under lektionen kan vi konstatera att de ser ut och beter sig som vi: bögarna är inte superfeminina och fjolliga, de lesbiska inte manhaftiga. Ett annat sätt är när hon, som hon gör med den inledande texten, vänder på det självklara och *utmanar vår egen förförståelse*, våra egna fördomar. Lyssnar vi bara på känslans inre röst kan vi inte veta om novellens berättarjag är en kille eller en tjej. Det finns ingen skillnad — inget avstånd.

En stor del av Evas undervisning går alltså ut på att synliggöra olika typer av fördomar om homosexuella och rucka på dem. Ett

exempel är de s.k. värderingsövningarna som syftar till att lyfta fram ungdomarnas egna föreställningar. I *heta stolen* får de ta ställning till ett påstående från Eva, t.ex. "fler män än kvinnor är homosexuella", "de flesta homosexuella män är fjolliga" eller "alla bögar har analsex". De som håller med sitter kvar och de som har en avvikande åsikt reser sig och byter plats med någon annan. Därefter följer en diskussion om hur man tänkt och varför man resonerar som man gör. En snarlik variant är *fyra hörn* som i stället går ut på att Eva presenterar olika handlingsalternativ till en tänkt situation eller fråga. Det kan t.ex. vara "din bästa vän är homosexuell. Hur reagerar du?". Svaren finns utefter en skala från en extrem "jag säger upp bekantskapen" till "allt är precis som förut".

Atmosfären i klassrummet är tillåtande och allt ska vara möjligt att lufta. Visst håller hon med de ungdomar som känner till någon fjollig bög, visst finns det sådana, men de är bara ett fåtal, de allra flesta är som vilka killar som helst. Likaså kan klassen, efter meningsutbyte, enas om att säkert några tjej-fotbollsspelare eller kvinnliga busschaufförer är lesbiska, men absolut inte alla. Eva kastar ur sig att bögar är mer sexfixerade än heterosexuella män, och får i gång en diskussion om homosexuellas större sexaptit, bara för att återigen kunna visa att vi har att göra med förenklingar och onyanserade fördomar. Hetero- och homosexuella är nog när allt kommer omkring ungefär lika sexuellt intresserade.

Ett av de tillfällen då det bränner till som allra mest är när Eva tar upp frågan om partnerlagstiftning och adoptioner. Också här utgår hon från ett antagande om en grundläggande likhet — en gemensam önskan om familj och barn. När vissa i klassen vill hävda det onaturliga i att homosexuella skaffar barn är Eva ganska tillbakadragen i diskussionen. I stället blir ett par tjejer ordentligt

uppretade och börjar argumentera emot. Diskussionen blir stundtals häftig. Evas roll är först att bryta in med faktauppgifter av typen: "det är vanligt att två lesbiska skaffar barn med två bögar och sedan lever som man gör efter en vanlig separation" eller "76 000 barn i Sverige lever med bara en förälder" (som svar på argumentet att man behöver både en mamma och en pappa). Riktigt upprört blir det när hon själv tar ställning i frågan och konstaterar att man borde tillåta insemination av lesbiska så att attityderna förändras fortare.

Ungdomarnas reaktioner

Om syftet med den första sexualundervisning som bedrevs i Sverige var att inympa ett visst beteende och en viss moral i ungdomar, kan ett av dagens huvudsyften sägas vara att krossa fördomar. Den metod som Eva med förkärlek använder är att lyfta fram vad hon menar vara spridda föreställningar för att sedan diskutera dem och sticka hål på dem. Hon tar i sin undervisning aktivt avstånd ifrån alla försök att göra homosexualitet till ett problem — de som har ett problem är de som inte kan acceptera att det finns människor som är homosexuella. Vad vi måste lägga märke till är hur radikal Evas undervisning faktiskt är. Hon inte bara utmanar gängse föreställningar och idéer om homosexualitet utan hon tar också upp och visar var hon själv står i kontroversiella frågor som homosexuellas rätt till adoptioner och egna barn. På samma sätt lyfter hon fram och kommenterar områden som annars ofta är tabuerade, som analsex och homosexuell promiskuitet.

I enlighet med den queerteoretiska kritik som försökt visa att en heterosexuell norm ligger till grund för vår samhällsordning och att en (förnekad) homosexualitet alltid är närvarande som en skugga i heterosexualite-

Homosexualitet är för eleverna oftast liktydigt med manlig homosexualitet. I klassrummet är det framför allt bögen man diskuterar. Foto: Elisabeth Ohlson.

tens självbilder (Kulick 1996) kan man konstatera att heterosexualiteten ofta fungerar som en sorts undertext för skolans sexualundervisning. Samtidigt visar materialet att det finns inslag i Evas pedagogiska ambitioner som intressant nog tyder på motsatsen. Detta sker t.ex. när hon utnyttjar ungdomarnas förförståelse av sexualiteten som en heterosexuell angelägenhet för att sedan rucka på det till synes självklara. Heterosexualiteten är med andra ord en norm som också kan utmanas inom ramen för samlevnadsundervisningen.

Hur reagerar då ungdomarna på all denna radikalitet? Som vi förstår av reaktionerna från högläsningen är det inte alls självklart att de delar den accepterande hållning som Evas undervisning försöker förmedla.

Innan filmen sätts på blir det pratigt i klassrummet, men när filmen kommer i gång tystnar man så sakteliga. När Eva ägnar sig åt TV:n med ryggen mot klassen sitter några av killarna och låtsas kräkas, de stoppar fingrarna i munnen och hulkar ljudlöst. Det är uppenbart att de gör detta för att tydligt markera avståndstagande för varandra, vilket äckel de känner inför ämnet, men att de samtidigt inte vill göra det så att Eva ser. Under första delen av filmen är det ganska tyst, bortsett ifrån att killarna emellanåt fnissar hysteriskt. Efter ett tag börjar även några av tjejerna fnissa. Killarna fortsätter med sina miner och gester när Eva tittar bort. I en scen kysser två killar varandra. Då kan ett par av killarna inte hålla tyst längre utan skriker rakt ut: Åååå nej!!! Vid det här laget börjar jag själv känna mig både obehaglig till mods och arg av det ohöljda förakt de visar. Den känslan blir än starkare när klassen skrattar högt åt en kille i filmen som berättar om hur han blivit mobbad för sin homosexualitet, hans klasskamrater kissade på honom i duschen. Klassen får allt svårare att hålla tyst, ett par killar börjar sjunga högt på ledmotivet till en klassisk hit av den homosexuella sjuttitalgruppen Village People: YMCA!!! YYYMCA!!!³

Det mest högljudda, tydliga och även ofta kroppsligt markerade avståndstagandet är något som uteslutande killarna ägnar sig åt. Det är några av dem som stoppar fingrarna

i halsen och simulerar kräkningar när Eva vänder ryggen till. Det är därifrån som det skriks högljudda kommentarer under filmen. Men hos flera av flickorna kan man samtidigt märka ett "tyst" medhåll. De skrattar åt samma passager i filmen som killarna och de tar inte uttalat avstånd från killarna.

Det är fascinerande, om än obehagligt, att se hur de flesta av killarna under lektionen spontant uttrycker motvilja, obehag och äckel inför ämnet homosexualitet⁴. Men redan i undervisningssituationen ger de prov på en mer reflekterande hållning. Vi kan t.ex. iaktta den förskjutningen i samspelet mellan Eva och en av de mest aktiva killarna, Jan. Den här lektionen inleds av att Jan släntrar in i klassrummet och högt förklarar, när han får syn på TV:n längst fram, att: Ska vi se en film om bögar!? Då går jag hem! Senare under lektionen är han en i det gäng som låtsasspyr och kastar ur sig hånfulla kommentarer. Men redan vid den första värderingsövningen blir hans agerande i stället ett tydligt exempel på hur eleverna, när Eva inför ett reflekterande moment i undervisningen, backar från det tidigare entydiga avståndstagandet och blir avsevärt mer nyanserade.

Helt i strid med de tidigare ställningstagandena menar Jan nu att han skulle fortsätta vara vän med en kompis som visar sig vara bög. Eva säger till honom att hon hade trott att han helt skulle bryta med sin vän, men att det kanske var fördomsfullt av henne. Hon vill också att han ska kommentera sitt val eftersom han tidigare har gett uttryck för så starkt negativa åsikter mot homosexuella.

— Jag tror inte man kan vara *samma* kompis, säger han, eftersom man får olika intressen då. Om vi drar ut och ska ragga brudar, då vill han ragga killar. Klassen skrattar. Nej men jag tror att det blir fel, fortsätter han. Eva opponerar sig och undrar varför han då inte vill säga upp bekantskapen.

— Inte för att det är fel att uttrycka vad man känner, det är mycket bättre än att vara tyst och ha världens fördomar *inom sig*! Men då väntade jag mig att du skulle stå i det andra hörnet. Jan säger att det ju är *svårt* att veta hur man skulle reagera om en kompis kom och sa att han var homosexuell.

— Om jag kände den personen kan jag ju inte bara skita i honom. Men om det var någon som jag umgicks mycket med och reste med och så... det skulle ju inte vara samma sak då. Jag tror inte att jag skulle duscha med honom. Då skulle man ju tänka på det hela tiden, även fast det inte är så farligt. Han tystnar.

Att både ha och inte ha fördomar

Utfallet av värderingsövningen är ändå att det stora flertalet av eleverna, både tjejer och killar, menar att de utan några som helst förbehåll skulle acceptera sin vän, och både duscha och basta ihop. Vänskapen är viktigare än läggningen. Denna paradox i framför allt killarnas sätt att bete sig och argumentera återkommer gång efter gång under lektionen. På ett oväntat och förvirrande sätt varvar samma personer högljudda avståndstaganden med reflekterande och inlämnande inlägg.

Man kan fråga sig om detta betyder att Eva verkligen får de högröstade killarna att förändra sitt förhållningssätt. Jag är tveksam och lutar i stället åt att vad vi ser är en medvetenhet om vad olika situationer kräver för ställningstaganden. Det som skulle kunna tolkas som en ambivalens eller som ett försök att sitta på två stolar samtidigt kan då mer liknas vid en kulturell kompetens, att veta vad man i en viss situation bör säga eller göra. Ungdomarna, tydligast hos några av killarna, agerar helt enkelt på olika sätt då de ställs inför skilda förväntningar. I klassen markerar de med högljudda och drastiska

avståndstaganden att de själva minsann inte är bögar, i intervjusituationerna med mig eller i dialogen med Eva visar man att man egentligen inte hyser dessa endimensionella och fördomsfulla åsikter. Det märkliga är att spelet är så accepterat. Fem minuter efter att en kille kört fingrarna i halsen för att visa hur äckligt det är med bögar kan samma person hävda att det inte spelar någon roll om ens kompis är homosexuell, självklart är man lika goda vänner för det. Lika märkligt är att de andra i klassen inte uppmärksammar motsättningarna. Det är med en påfallande lätthet som ungdomarna obesvärat tillåts kryssa mellan skenbarligen oförenliga förhållningssätt. Möjligen kan man här tala om en sorts kollektivt buren övenskommelse som går ut på att att illusionen av entydiga och gemensamma värderingar inte får brytas.

Bögen som norm

I klassrummet, hos de dominanta killarna, tycks den förhärskande bilden av den homosexuelle vara starkt färgad av äckel och obehag. Vad vi bör notera är att vid de tillfällen som klassen uttalar sig i affekt är den homosexuelle uteslutande man. Jag har aldrig hört någon ropa att lesbiska är onormala eller vidriga, det är enbart bögar man tar avstånd från på detta expressiva sätt.

Det finns dessutom en vanlig föreställning om bögar som feminina och om lesbiska som manhaftiga. Eleverna kan med pipiga läten och feminina gester visa hur bögar är. Stort skratt och jubel utbryter bland killarna när de talar om ett tjejfotbolls-party. Även kvinnliga busschaufförer nämns som en grupp med stort inslag av lesbiska, dvs. kvinnor som ägnar sig åt traditionellt manliga yrken. Om Eva försöker svara ett obetingat ja på frågan om bögar och lesbiska är som heterosexuella män och kvinnor, så

svarar eleverna med ett nja, inte riktigt övertygade av hennes argument.

Varför är det då just killarna som reagerar så starkt och så negativt på homosexualiteten? Det är inte bara jag själv som undrar utan det är också något som såväl tjejerna som killarna spontant tar upp i intervjuerna.⁵

Först vill jag dock påminna om att det är en tydlig skillnad mellan hur framför allt killarna förhåller sig till homosexualitet i klassrumssituationen och hur de gör det i intervjuerna. Intervjusituationen tycks förstärka det reflekterande moment som dyker upp redan i klassrummet. Faktum är att inte en enda elev uttrycker någon motvilja mot homosexuella i intervjuerna. De egna funderingarna kring varför killarna agerar så avståndstagande är att de måste försvara sin manlighet, att de är rädda för det fjolliga, att de är rädda för att själv bli utpekade som homosexuella. Killar anses också av både killar och tjejer vara mer högljudda, de ropar och skränar mer än tjejer. Kanske kan en orsak till killarnas negativa reaktion vara att det så ofta är *manlig* homosexualitet man syftar på när man talar om homosexualitet. Eva gör t.ex. en poäng av att visa hur våra föreställningar om manlig och kvinnlig sexualitet också färgar vår uppfattning av innebörden i begreppet homosexualitet. Genom att fråga klassen hur de skulle reagera på två tjejer som delar lägenhet eller som håller varandra i handen på stan — inte alls, det är ju sådant som tjejer gör — och sedan jämföra med de egna reaktionerna på att två killar skulle göra samma sak lyckas hon visa hur den kvinnliga sexualiteten osynliggörs och hur det homosexuella beteendet kopplas till män och bögar.

Eftersom homosexualitet på detta vis blir en angelägenhet för män blir ämnet mer personligt laddat för killarna. Det blir viktigt att visa avståndstagande för att själv inte bli misstänkt för att vara bögar. En kille pratar om

rädslan för att det skulle spridas rykten och uppstå skitsnack. En annan säger till och med att det är ens *plikt* att markera avstånd. Patrik talar om homosexualitet som något som hotar manligheten. Manliga män är inte homosexuella, och tvärtom, bögar är fjolliga. Ingen av killarna tror att kvinnligheten på samma sätt hotas av homosexualitet.

I klassrummet är tjejerna på en och samma gång mer framträdande och mer osynliga. De är inte lika högljudda som flertalet av killarna. Men samtidigt frågar de och tycks reflektera mer över vad som sägs. De vrider och vänder på argumenten eller så sitter tysta och undviker att ta ställning. Gör de det är det vanligen i en mer "homovänlig" riktning. Det här förhållandet tycks också ha uppfattats av ungdomarna själva för i intervjuerna anses tjejer allmänt sett vara mer toleranta än killar.

Homosexualitet som biologisk anomaly

Vad som i första hand slår mig när jag lyssnar på de bandade intervjuerna är den starka koppling som ungdomarna gör mellan sexualitet och biologisk drift. När de ska beskriva vad sexualitet är knyter de oupphörligen samman sexualiteten, driften och fortplantningen. Detta synsätt gör givetvis homosexualitet till en anomaly och till någonting biologiskt avvikande. Här finns också en tankeväckande motsättning. För om den ena tendensen i intervjuerna ligger i att man *biologiserar sexualiteten* finns det en samtidigt och parallell vilja att relativisera och tala om manlig respektive kvinnlig sexualitet som någonting *kulturellt inlärt*. Kvinnor och män betraktas som i grunden lika varandra. Sedan leder uppfostran och könsroller till att de som könsvaror utvecklar olika former av sexualitet, en manlig och en

kvinnlig. Förklaringsmodellerna existerar sida vid sida inom en och samma person, till synes utan att de själva uppfattar dem som problematiska. Förhållandet påminner inte så lite om hur ungdomarna, inför klassen, inför Eva, och inför mig, kan visa upp högst varierande grader av tolerans och avståndstagande.

I klassrummet är alltså skillnaden stor mellan hur tjejerna och killarna reagerar på talet om homosexualitet. Men det är också skillnad på hur de reagerar på manlig respektive kvinnlig homosexualitet. Det är den manliga homosexualiteten som väcker de starkaste reaktionerna. Kvinnlig homosexualitet tenderar i stället att försvinna i de hetsiga diskussionerna om bögar. Om lesbiska över huvud taget berörs är det som en grupp man skrattar åt och avfärdar som manhaftiga.

Den här skillnaden visar på ett ytterligare sätt att förstå reaktionerna på Evas undervisning. Jag tänker på hur ungdomarna uppfattar manlighet och kvinnlighet som knutna till en specifik manlig och kvinnlig sexualitet. Uppfattningen att manlighet bör manifesteras i en sexualitet inriktad på kvinnor gör manlig homosexualitet omanlig. På samma sätt som tillmålet *hora* signalerar en tjej som bryter mot gängse föreställningar om hur just tjejer ska bete sig i sexuellt avseende (jfr Bäckman 1991) kan *homosexuell* bli till en förolämpning som bara är möjlig att rikta mot killar. I och med att den lesbiska kvinnan närmast avsexualiseras duger hon uppenbarligen inte till hotbild och hon fungerar heller inte som skällsord.

Genus föregår kön

Ungdomarna talar om homosexuella män som feminina och fiantiga medan homosexuella kvinnor antas ägna sig åt traditionellt manliga sysselsättningar. De homo-

sexuella är alltså inte bara individer med vissa avvikande sexuella preferenser, utan också en sorts könsöverskridare. Genus, eller föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt, föregår i elevernas tolkningar här biologiskt kön.

När det gäller manlig homosexualitet verkar alltså såväl genusavvikelsen — den påstådda fjolligheten — som det sexuella objektvalet — andra män — vara något som ungdomarna upplever som problematiskt. Det begär som, enligt den socialt definierade manligheten, diskvalificerar bögen som man kan inte repareras av ett aldrig så tydligt fysiskt företräde. Den kvinnliga homosexualiteten upplevs inte bara som mindre problematisk, den kommenteras också delvis annorlunda. Av intervjuerna att döma förefaller de lesbiska kvinnorna paradoxalt nog inte alls att betraktas som sexuella. Deras sexuella objektval — dvs. preferensen för andra kvinnor som sexualpartners — tas heller aldrig, vare sig under lektionerna eller i mina intervjuer, upp till spontan diskussion. Det som uppmärksammas av ungdomarna är i stället den föreställda genusavvikelsen — en förment manhaftighet och en allmän okvinnlighet hos kvinnliga fotbollsspelare och busschafförer.

Det är sällan som ungdomarna ställer en heterosexuell norm eller normalitet mot en homosexuell avvikelse när de avhandlar homosexualitet i klassrummet eller i intervjuerna (jfr Kulick 1996) utan deras förståelse av homosexualitet och homosexuella struktureras i högre grad av ett tänkande kring kön. Bilderna av den homosexuelle mannen och den homosexuella kvinnan konstrueras med hjälp av föreställningar om skillnader och likheter mellan manligt och kvinnligt. Könskategorierna bidrar också till att homosexualitet inte tolkas som *en* företeelse, utan att det görs en mycket tydlig bodelning mellan manlig och kvinnlig homosexualitet. På samma sätt som antipatier

väcks och förstärks i enlighet med hur den homosexuella individen antingen sexualiseras eller avsexualiseras visar sig den betydelse som ungdomarna tillskriver könet i att bögen så gott som alltid är mer negativt laddad än den lesbiska. Det manliga överskridandet provocerar mer än det kvinnliga samtidigt som den sexuella aktiviteten reserveras för bögen och inte tycks häfta vid den lesbiska⁶.

"Sexualiteten brukar beskrivas som en av våra grundläggande instinkter — men innebär det att vår kulturs normer skulle vara de enda möjliga? ... Driftteorin kan — om man så vill — förklara sexualitetens existens, men knappast dess sociala organisering" (Borgström 1998:9). Insikten om den kulturbundna karaktären hos kön och sexualitet har bland annat lett till ett ifrågasättande av föreställningen om två kön, vilka exkluderar och kompletterar varandra (se t.ex. Butler 1990, Butler & Scott 1992, Sedgwick 1992). I samma anda har det hävdats att det är heterosexualiteten som organiseringsprincip, och inte biologin, driften eller fortplantningsorganen, som bestämmer vad kön är. De sätt varpå vi förstår och tolkar sexualitet blir alltså bestämmande för hur vi kommer att uppfatta kön (MacKinnon 1987), och, hävdar jag, tvärtom. Kön blir i sin tur bestämmande för hur såväl skolans företrädare som ungdomarna betraktar sexualiteten.

Noter

¹ Alla namn, på såväl skolan som personer, är finge-rade.

² Fältarbetet utgör grunden för min kommande doktorsavhandling. Hittills har jag bearbetat det insamlade fältmaterialet framför allt under intryck av historikern Joan W. Scotts arbeten. Hon betraktar genus, baserat på kulturellt tilldelade och upplevda könsskillnader, dels som ett grundläggande element i sociala relationer, dels som uttryck för maktförhållanden (Scott 1986, 1988). Kategoriseringar av man-

ligt och kvinnligt ska därmed inte bara förstås som något som är meningsbärande för människor, utan som något som också skapar mening (Scott 1988). Genus kommer i avhandlingen att vara ett analytiskt snarare än ett beskrivande begrepp, något som mer rör huvud än kropp. En väsentlig följd av Scotts diskussion, applicerad på avhandlingens fokus på ungdomarnas självförståelse, är att studier av könsidentitet, av konsekvenserna av sexualitetens organisering på individnivå, alltid måste kombineras med analyser av historiskt och kulturellt specifika gestaltningar av kön.

³ Utdrag ur mina fältanteckningar.

⁴ Att olust, äckel och motvilja är fenomen som ständigt återkommer i mitt material visar att det faktum att något är kulturellt konstruerat inte är detsamma som att det skulle vara påhittat eller möjligt att tänka bort. Socialantropologen Don Kulick är inne på en liknande tankegång när han talar om att "kultur känns" även kroppsligt (Kulick 1991). I mina intervjuer framgår det hur ungdomar ofta talar om, men sällan relativiserar, fysiskt upplevda känslor av lust, olust, åtrå eller äckel. Huvudsakligen är det fråga om två typer av utsagor. En typ är utsagor som rör det rent fysiska, egna och andras kroppar, t.ex. vad som är en sexig gestalt eller ett erotiskt attribut. En annan typ handlar om ungdomarnas upplevelse av känslor som kärlek, åtrå, äckel och smärta i den egna kroppen. Perspektivet aktualiserar hur sexualitet tolkas och ges innebörd inom skolans värld, men också vilka konsekvenser förståelsen av sexualiteten får för ungdomarna själva.

⁵ Detta är självklart inte den enda reaktionen på undervisningen, även om det är den jag betonar i artikeln. Jag skulle göra eleverna orättvisa om jag påstod något sådant. De flesta tjejerna och flera av killarna tar inte alls avstånd från homosexualitet utan visar under diskussionen samma acceptans som läraren.

⁶ Dessa olikhetens och isärhållandets principer, där kulturella antaganden om könsens olikheter skapar en dikotom könsordning i vilken män och kvinnor konstrueras som varandras motsatser, har också lyfts fram som bärande pelare i en traditionell könsordning av flera svenska forskare, se t.ex. Hirdman 1988, Lundgren 1993, 1996.

Referenser

- Borgström, Eva, 1998. "Queerstudier i USA och i Sverige?" I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1:98.
Butler, Judith, 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.

- Butler, Judith & Scott, Joan W. (eds.), 1992. *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
- Bäckman, Maria, 1991. "Henne kan man kalla hora däremot." En etnologisk intervjuundersökning av nio flickor om sexualitet och benämningen hora. Uppsats för påbyggnadskurs, Institutet för folklivsforskning, Stockholms universitet (stencil).
- Hirdman, Yvonne, 1988. "Genussystemet — reflexioner kring kvinnors sociala underordning." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9 (3).
- Jørgensen, E. & Wallgren, A. (red.), *Nya Collage: Unga tankar i text och bild*. Stockholm: Bonnier Junior.
- Kulick, Don, 1991. "Vad är sexualitet? Vad är kroppen? Vad är kärlek? Om kulturens djupa påverkan." I: *Ottar* 2.
- Kulick, Don, 1996. "Queer Theory: vad är det och vad är det bra för?" I: *lambda nordica*, volym 2, nr 3—4, november 1996.
- Lundgren, Britta, 1993. "Den bekönade kulturen." I: Ehn, B. (red.), *Kultur och erfarenhet. Aktuella teman i svensk etnologi*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lundgren, Britta m.fl., 1996. *Åtskilja och förena. Etnologisk forskning om betydelser av kön*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- MacKinnon, Catherine, 1987. *Feminism Unmodified. Discourse on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sedgwick, Eve, 1992. "Gender Criticism." I: Greenblatt, Stephen & Giles, Gunn, *Redrawing the Boundaries: The Transformation of English and American Literary Studies*. New York: MLA.
- Scott, Joan W., 1986. "Gender: a useful category of historical analysis." I: *American Historical Review* 91 (5).
- Scott, Joan W., 1988. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Scott, Joan W., 1992. "Experience". I: Butler, Judith & Scott, Joan W. (eds.), *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
- Vad hände se'n? Riksdagsbeslut och myndigheters åtgärder för att förbättra homosexuellas situation. Kartläggning av Stig-Åke Pettersson. Folkhälsoinstitutet, rapport 1997:28.

Summary

Prejudice and Tolerance in Sex Education

If the aim of the first sex education in Sweden was to implant a certain behaviour and a certain moral in the youth, then one of the main aims today can be said to be to shatter prejudice. This article discusses the topic of homosexuality in sex education. Sex education is often seen as a desirable meeting between an enlightened and broad-minded ideal of equality and a collection of prejudiced positions. The method the studied teacher uses is to bring up widespread notions in order to then discuss and puncture them. One could say the aim of the education is to reduce the distance between heterosexuals and homosexuals in order to increase tolerance. However, it is not quite as simple as going from being prejudiced to becoming tolerant - young people are often both at the same time.

The adolescents seldom set a heterosexual norm or normality against a homosexual deviation when they discuss homosexuality in the classroom or in the interviews, but rather their understanding of homosexuality and homosexuals is much more structured by reflections on biological sex. The images of the homosexual man and the homosexual woman are constructed with the help of notions about differences and similarities between male and female. The sexual categories also contribute to homosexuality not being interpreted as a shared phenomenon. Instead a very clear division is made between male and female homosexuality.

In the same way that antipathies are evoked and strengthened according to how the homosexual individual is either sexualized or de-sexualized, the significance the young people place in the sex of the individual is shown in that the gay male is almost always more negatively regarded than the lesbian woman. The male cross-over provokes more than the female one at the same time as the sexual activity is reserved for the gay male and does not seem to apply to the lesbian.